

Љубиша СИМОВИЋ

КОЊОВИЋ КРОЗ МОДЕРНИЗАМ ДО ВИЗАНТИЈЕ

Избор слика и цртежа Милана Коњовића из периода 1919—1989.
Уметничка галерија Народног музеја Крагујевац 18. мај — 11. јун 1992.

Око седамдесет слика и цртежа изложених по хронолошком следу у Галерији Народног музеја Крагујевац, представљају сажет пресек седам деценија стваралаштва великог српског и европског сликара Милана Коњовића. Премда је обухваћен тако дуг временски период, недовољно је ових најзначајнијих радова, којима би ова, иначе веома занимљива ретроспектива, представила уметника у његовом најблиставијем сјају. Уосталом, аутор изложбе, госпођа Споменка Ковачић — Гужвић, и није имала таквих амбиција (унапред свесна проблема на које би у току организације такве изложбе наишла), иако се овај избор, по њеним речима, скоро неосетно претворио у нешто више од очекиваног. То више јесте заступљеност скоро свих тема које су заокупљале Коњовићево интересовање, као и свих битних периода и фаза овог неубичајено дугог и плодног сликарског пута.

У жељи да се, макар и са по једним радом, све кључне промене у уметниковом стваралаштву дотакну, испуштена је могућност да се акценат по обиму и квалитету стави на онај период стварања (четврта деценија са »плавом« и »црвеном фазом«, који потврђује Коњовића као зрелог сликара европског репоема. При том не треба изгубити из вида немогуће финансијске и техничке услове у којима се налазе све установе културе, а који су најчешће пресудни у обављању оваквих послова, и највећим делом условљавају и спутавају креативност стручњака. Из тог разлога смо, вероватно, били ускраћени за један опширнији преглед најактуелнијег Коњовићевог стваралаштва, посебно оног са религијском садржином, које је у издвојеном галеријском простору, као из апсиде каквог византијског храма, зрачило неким посебним, другачијим светлом.

Избор је ипак инспиративан, а пројекат далеко премашује »издашност« садашњег времена и услове у којима култура некако опстаје, те заслужује сваку похвалу. Заслуге носи и Коњовићево дело, што увек изнова потврђује правило да се од великих и узорних ликовних творевина не може начинити осредња и незапажена изложба. На тај начин и ова ретроспектива јесте прави изазов за свакога ко у ликовној истини прижељкује и трага за наговештајем оне глобалне.

Шта је то што се кроз призму аналитичког ока, као доминантно, открива у делу овог изразитог експресионисте?

Искреност и изворност израза у садејству са завидно високом ликовном културом.

Неразлучиво сједињен израз са осећањима, пртеж са сликарским инстинктом, у славу животу и природи која се вечно обнавља.

Колорит који све може изузев да пристане на равнодушност, потез узбуркан и узнемирен до дионизијског лудила.

Ужарена енергија што омамљује и опија, исцјава са мотива у ковитлацу и разиграном покрету, небројено пута, деченијама, за век, а да се при том не осети замор, досада, испразност манира.

Уметност без лажног спекулисања. Лазар Трифуновић је добро запазио: »...он је испред слика, у њима и иза њих«.

Од повратка у домовину, далеке 1932, све до данас Коњовић слика страсно, на онај исти начин захваљујући којем, након своје прве самосталне изложбе у Београду, убира велика признања од тада изузетно цењених ликовних критичара. Поводом те изложбе Милап Кашанин пише у Српском књижевном гласнику XXXVII: »По драматској тематици, по срећној уравнотежености осећајности и снаге, по дубини тона, по обили и пуноћи чисто сликарске материје, по равномерном приносу талента и културе, Милану Коњовићу, чини ми се, нико није раван у нашем данашњем сликарству«. И заиста ове речи биле би не мање актуелне и истините у неком садашњем приказу сликаревог дела, јер упркос несагледивом опусу од неколико хиљада радова, Коњовић слика само када »мора«, по принципу »унутрашње нужности«, сликарском императиву, тада веома актуелне теорије Ворингера и Кандинског.

Без обзира на све бројне мене забележене на Коњовићевом сликарском путу, тешко да би се од паришког могао уочити било какав значајн преокрет или промена у односу на пластички слој слике, изузев нешто радикалнији приступ том плану након 1950. године, Тематика је осциловала од мртвих природа, актова и пејзажа, преко ентеријера, људских фигура и портрета, те натраг у житна ноља и салаше. Међутим, мотив је увек био повод за један дубљи и ликовном језику примеренији говор. Говор уметникове душе изражен чисто пластичким средствима, упркос, или можда пре због пеизмерне љубави и привржености објекту сликања. Тим поводом Миодраг Протић примећује да: »Коњовић говори бојама, али не говори о бојама, него о једном људском садржају«.

Ипак, последњи радови са религијском тематиком, настали у другој половини осамдесетих, чини се да се битно разликују од свега што је до тада насликано. Мислим да није неосновано или превише лакомислено веровати да ће ове, са посебним надахнућем насликане религијске композиције, дочекати далеко веће занимање стручњака и истраживача Коњовићевог и уопште српског савременог сликарства. Свежина којом одишу те слике карактеристична је за уметника, који читавим својим бићем живи у времену, а слику доживљава као најнепосреднији облик комуникације и самосвести или чак материјализацију духовне енергије. Отуда и њихова сложеност и слојевитост, што отвара нека универзална онтолошка питања, која прерастају оквира ликовне дисциплине. Такав би морао бити и приступ овим сликама: свеобухватац, синтетички, подржан различитим сродним научним дисциплинама, уз осећање уметниковог религијозног надахнућа, захваљујући којем су и настале ове чудесне композиције.

Прве промене у том смислу, искусни ликовни критичар, Павле Васић, запазио је још 1977, упоредивши, тада насликано Коњовићево

»Распеће« са студеничком фреском. Да је то поређење имало далекосежан смисао, потврђује се у »Распећу« из 1989, које се у једном модернио сликарском маниру, но колористичким и идејним вредностима сасвим приближава средњовековном узору. Године дубоке Коњовићеве старости утишале су онај бурни темперамент, растеретиле га и ослободиле од узаврелих сокова што уносе немир у живот и помућују дух. Отворен за другачији, прочишћен говор, он још радикалније стилизује фигуру, до асопијативног препознавања: избегава сликарски нож и пастозни нанос; сасвим припитомљује гест, на којем је, сетимо се, почивала сва убедљивост везе доживљај — израз, док цртеж постаје разуђенији, препуштен слободнијој, самосталној интерпретацији мисаоног тока. Најзад, кључна промена остварена је у колориту ових композиција. Скоро бруталан, до засићености густ експресионистички колорит, постепено се гаси и олакшава, а његова изразито чулна, телесна особеност, прераста у симболичко сниритуални говор, оплемењених, профињених и изнад свега лирских тонова основне три боје.

Ослобађајући се густе пасте, заносног потеза и зажареног колорита, суптиских носилаца оне земаљске чулности и људског оптимизма, Коњовић коначно, а у складу са дозрелом мудрошћу, надвисује и онај део ЕГА, који оптерећује, приближавајући се на свој начин »комнинском« сликарству, најсветлијем ликовном наслеђу нашег поднебља. Тако ће и Протићева опаска о говору боја »... о једном људском садржају«, неизоставно променити смисао у говор боја о једном метафизичком, божанском садржају:

— плава није просто хладна плава, већ је универзални духовни простор, у којем све има свој најдубљи онтолошки смисао,

— жута није само сликарска материја, већ је светлост у свој својој светлости, једини материјални сведок присуства апсолута,

— првена продире до живота у вечном кретању и васкрсавању, а

— Христ није бео, већ је чедан као СМРТ, једино катарзичко исходиште посрамљујућег живота.

Тако слика онај који је чуо РЕЧ, онај који СОЗЕРЦАВА.

На крају — тешко да бисмо без овог последњег стваралаштва, чији нам значајан део открива изложба у Крагујевцу, имали целовиту слику о овом уметнику. Она (слика о Коњовићу) има и свој рефлексивни, метафизички слој, који у деветој деденији доживљава прави успон, кулминирајући у, више пута помињаном »Распећу« из 1989.

На тај начин Коњовић нам се представља као сложена личност са свим противречностима, које су по правилу једини истински извор људске креативне (и деструктивне) енергије. И, ако би тражили прави узрок и услов оне силне потенције, спонтано изречене сликарским језиком у већем делу стваралаштва, онда је то управо АНТИНОМИЈА личности Коњовића, доречена и артикулисана последњим креативним походом.